

Profesor

dr RADOVAN VUKADINović

O vojnim aspektima američke politike na Mediteranu

U svijetu zaoštrenih međunarodnih odnosa i stalnog napora dvije najmoćnije države da budu aktivno prisutne u svim dijelovima svijeta, nemoguće je pronaći region u kome ne dolazi do većeg ili manjeg sučeljavanja političkog ili vojnostrategijskog karaktera aktivnosti dvaju najvećih svjetskih aktera. S obzirom na neposrednu blizinu Mediterana sovjetskom teritoriju, kao i na mogućnost da NATO kontrolira sovjetsko korištenje Crnog mora, taj prostor je odmah nakon završetka drugog svjetskog rata dobio važno mjesto u američkoj globalnoj strategiji. Izbijanje bliskoistočne krize, sada već permanentne, povećalo je vrijednost mediteranskog prostora, da bi nakon toga i sovjetska flota u nastojanju za razbijanjem okruženja i ekspanzijom također došla u mediteranske vode. Od tada je taj dio svijeta sve važniji za dvije supersile koje ne žale sredstva da demonstriraju svoje prisustvo i održe i, po mogućnosti, prošire svoje strategijske ciljeve.

Na taj način su jedna izvanmediteranska sila — Sjedinjene Američke Države i druga zemlja koja je tek posredno povezana sa Mediteranom — Sovjetski Savez, postale glavne snage u tom moru, nastojeći na sjevernim i južnim mediteranskim obalama naći dovoljno saveznika za stalno demonstriranje svoje vojne moći. U svim planovima strategijskog razmišljanja u Sjedinjenim Državama i Sovjetskom Savezu, Mediteran je područje sa kojim se ozbiljno računa, gdje postoje važni vojnostrategijski, politički i ekonomski ciljevi i gdje niti jedna od supersila ne pomišlja na smanjenje svog prisustva ili povlačenje svojih flota.

U američkom strategijskom razmišljanju vrši se jasna distinkcija između američke politike prema zemljama južne Evrope (prvenstveno članicama NATO) i zemljama južnog Mediterana. Ta razlika nije u ciljevima američke politike već, prije svega, u sagledavanju mogućnosti američkog djelovanja u tim regionima. Pod politikom u južnoj Evropi analizira se američka prisutnost u Portugalu, Španjolskoj, Italiji, Grčkoj i Turskoj, dok se pod politikom u južnom Mediteranu analiziraju američke mogućnosti djelovanja na Bliskom istoku (u prvom redu Izrael) i prisustvo Šeste flote u mediteranskim vodama.

Južna Evropa

U detaljnoj američkoj službenoj elaboraciji, koja polazi od dugoročnih potreba američkog prisustva u južnoj Evropi, kao opći ciljevi američke politike ističu se: 1) očuvanje i proširivanje prijateljskih i kooperativnih političkih, ekonomskih i vojnih veza između Sjedinjenih Država i zemalja južne Evrope; 2) smanjivanje mogućnosti za sovjetsko uključivanje u obliku političkog, ekonomskog i vojnog utjecaja na ukupnost zemalja južne Evrope ili na pojedine od njih; 3) promoviranje slabljenja napetosti u odnosima Istok — Zapad.¹

Očigledno je da se radi o ciljevima imperijalističke supersile koja teži da u svim regionima svijeta obezbijedi dugoročne interese i proširi svoje interesne sfere. Ti ciljevi su identični sa ukupnim američkim pristupom zapadnoj Evropi, a dio južne Evrope promatra se kao važan zapadnoevropski segment.

S obzirom na specifičnosti zemalja južne Evrope, ciljevi su dalje razrađeni u skladu sa političkim, ekonomskim i vojnim obilježjima.

Pod političkim ciljevima teži se: zaštiti i proširenju demokratskih principa i prakse zapadnog tipa; jačanju procesa međusobne suradnje i integracije; proširenju zajedničkih interesa između Sjedinjenih Država, Kanade i zemalja južne i zapadne Evrope.

Sve to zajedno, prevedeno na jezik praktičnog djelovanja, znači da američka politika u južnoj Evropi teži stvaranju takvih političkih sistema koji će, po mogućnosti, biti potpuno identični političkom sistemu zapadnog svijeta. Autoritativni režimi smatraju se neprikladnima, pa je za one zemlje koje su imale takve režime (Portugal, Španjolska, Grčka) najbolje bilo da ih što prije uklone. Zapadnoevropska

¹ *United States Foreign Policy Objectives and Overseas Military Installations*, Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, Washington 1979, str. 44—45.

integracija uvijek se promatra u okviru šire integracije zapadnog svijeta unutar NATO. Na taj način i američki cilj u južnoj Evropi je jasan i on se sastoji u tome da sve zemlje južne Evrope što prije postanu punopravni članovi Evropske ekonomske zajednice (Španjolska, Portugal, Turska). Smatra se da bi se na taj način najlakše i najbolje povezali tokovi zapadnoevropskog djelovanja i da bi se mogli lakše protegnuti na područje Mediterana.

Isticanje zajedničkih ciljeva promatra se kao potreba stvaranja takvih odnosa u zapadnoj Evropi gdje će prirodne veze između zapadne Evrope i južne Evrope naći svoje neposredno mjesto u mediteranskom prostoru, a i na Bliskom istoku.

Tako postavljanje političkih ciljeva SAD na Mediteranu u cjelini odgovara američkim ukupnim pogledima na međunarodne odnose i mjesto Amerike u suvremenom svijetu. Navođenje tzv. demokratskih principa i proširenje zajedničkih interesa zapadnog svijeta treba razumjeti u okviru ukupnog američkog nastojanja za punim održavanjem zapadnog vojnog saveza pod vođstvom SAD i potčinjavanja svih interesa lideru zapadnog bloka. Bez obzira na promjene u Bijeloj kući sve administracije zadržavaju taj pristup odnosima na mediteranskom prostoru a jedino ono što se eventualno mijenja, odnosi se na akcente koji se u pojedinim trenucima stavljaju na pojedine zemlje ili konkretne vojno-političke akcije.

Ekonomski ciljevi, kako ih vidi američka strategija, su: pomažanje ekonomske stabilnosti i dobrobita; održavanje i razvijanje međunarodnog trgovinskog sistema i stvaranje uvjeta za američku trgovinu i investicije; održavanje monetarne stabilnosti; smanjivanje ovisnosti od uvoza sirovina i goriva, a posebno nafte; jačanje suradnje u znanosti, tehnologiji i zaštiti prirodne sredine.²

Polazeći od uvjerenja da politička stabilnost zemalja južne Evrope zavisi od ekonomskog dobrobita, američka politika smatra da je njezin zadatak da te zemlje u slučaju potrebe spasava od »ekonomskog kaosa«. Pri tome se vodi računa o razlikama koje postoje između pojedinih članica južnog krila NATO. Različite po svome položaju, veličini, ekonomskoj i industrijskoj snazi te zemlje imaju i različite pozicije u NATO. Uz veće industrijske zemlje, poput Italije i Španjolske, tu su i Grčka, Turska i Portugal koje imaju specifične razvojne teškoće. No, za sve te zemlje smatra se da treba imati dovoljno razumijevanja kako bi se u odgovarajućoj situaciji priteklo u pomoć: bilo da se radi o jačanju njihovih finansijskih sposobnosti, rješavanju pi-

² Op. cit. str. 45—46.

tanja trgovinskog deficita ili stvaranja uvjeta za normalnu opskrbu ključnim sirovinama ili gorivima. Za sve ostale oblike znanstveno-tehničke i ekološke suradnje ističe se da su oni posebno važni i da sve zemlje južne Evrope mogu uspješno djelovati zajedno sa ostalim zapadnim zemljama, u prvom redu sa Sjedinjenim Državama. To bi, istodobno, trebalo dalje jačati zapadno zajedništvo i pomoći tješnju integraciju članica NATO.

U prezentiranju ekonomskih ciljeva američke politike nikako se ne smije zaboraviti da je područje Mediterana značajno središte američkog investiranja. Još od hladnoratovskih dana u SAD se smatralo da će »dolari zaustaviti komunizam« u Italiji i Francuskoj. Trumanova doktrina počivala je, također, na pružanju ekonomske pomoći Grčkoj i Turskoj i preuzimanju britanske uloge u tom značajnom dijelu Mediterana. Ti potezi rješavali su politička pitanja u tim zemljama, ali su, isto tako, otvarali put prodoru američkog kapitala. Marshallovim planom pružana je pomoć Zapadnoj Evropi, pa i evropskim mediteranskim zemljama, a američki kapital počeo je postupno vući značajne profite. Na taj način i američki cilj »pomaganje ekonomske stabilnosti i dobrobita« treba najprije promatrati u okvirima ekspanzije američke ekonomske moći i želje da se jačaju američke pozicije na Mediteranu. Samim tim i želja za eliminiranjem SSSR-a ostaje kao prvorazredan zadatak ekonomsko-političkog karaktera.

U pojedinim kriznim situacijama kada se kumuliraju ekonomski problemi i kada postoji opasnost političkih promjena američka ekonomska sila stupa na scenu otvarajući prostor za realizaciju američkih ciljeva. Najbolji primjer takvog djelovanja nedavno je bio vidljiv u Portugalu kada je trebalo da američki dolari spriječe promjenu političkog kursa u toj zemlji. Kako je to izjavio tadašnji ambasador SAD u Portugalu F. Carluci ekonomska pomoć trebalo je da omogući održavanje »demokratskih institucija u Portugalu«, odnosno da spriječi izbor politike nesvrstavanja i izlazak iz vojne strukture NATO saveza.

Vojni ciljevi prema američkim gledanjima su: pomaganje stvaranja takve zapadne odbrane koja će biti sposobna da onemogući sovjetski napad ili proširenje sovjetske vojne moći i utjecaja u evropskom prostoru; u slučaju da odbrana zataji treba poduzeti napore da se onemogući pobjeda sovjetskih, odnosno snaga Varšavskog ugovora; stvaranje stabilnog balansa Istok — Zapad u konvencionalnom naoružanju, kako bi se na taj način onemogućilo izbijanje rata.³

³ Op. cit, str. 46—47.

Od zemalja južne Evrope, članica NATO, traži se da djeluju u skladu sa ostalim članicama NATO i da razvijajući svoju vojnu silu onemoguće narušavanje vojne ravnoteže između blokova. U slučaju rata zadaće južnih zemalja bit će da svojim suhozemnim, pomorskim i zračnim snagama pomognu održavanje Mediterana pod kontrolom NATO i da omoguće normalnu opskrbu vojnih jedinica na centralno-evropskom bojištu. Posebno važan zadatak odnosi se na održavanje sigurnosti magistralnih komunikacija.

Glavni američki vojni ciljevi svode se praktički na potrebu punog podređivanja nacionalnih strategija članica NATO-a blokovskoj strategiji akcije i stvaranju takvih uvjeta u kojima će vojne snage na Mediteranu moći organizirano djelovati u slučaju sukoba sa snagama Varšavskog ugovora. Školovanje kadrova, zajednički manevri, ugovori o korišćenju vojnih baza nekih mediteranskih zemalja, stvaranje snaga za brze intervencije kao i priprema zračnih i pomorskih snaga za brzo prebacivanje trupa u slučaju potrebe — sve su to elementi koji potkrepljuju američke vojne ciljeve i, istodobno, stvaraju okvir zajedničkog djelovanja. Stoga je razumljivo da i tzv. stabilni balans odnosa Istok — Zapad, odnosno pokušaji razoružanja na Mediteranu, ovisi prvenstveno od američkog interesa i mogućnosti da se s drugom supersilom pronađu zajednički stavovi o tom pitanju. No, kako sada nema izgleda za takvo djelovanje Mediteran i dalje ostaje snažan vojni arsenal u kome američko vojno prisustvo jamči i realizaciju američkih vojnih ciljeva.

U okviru definiranog cilja onemogućavanja izbijanja rata ne misli se samo na veliki sukob između dva suprotna vojno-politička saveza, već prije svega na odnose unutar članica NATO i to na njegovom veoma nestabilnom južnom dijelu. Ciparsko pitanje i sporna suverenost nad dijelom Egejskog mora u tolikoj mjeri kompliciraju grčko-turske odnose da je za mnoge analitičare, a vjerojatno i za američke vojne stratege, sporno pitanje da li bi južno krilo NATO moglo u slučaju potrebe zajednički i jedinstveno djelovati. Toga je odavno svjesna i američka politika koja u svakoj prilici ističe potrebu rješavanja ta dva ključna problema koji su se, međutim, toliko snažno utkali u grčko-turske odnose da je gotovo sa sigurnošću moguće tvrditi da se radi o trajnim elementima spora.⁴ Najnoviji razvoj na

⁴ Detaljnije vidi: C. E. Zoppo, *Turkey's Problems and Prospects*, u »South-Eastern Europe After Tito: A Powder Keg for the 1980«, London 1983, str. 161—174.

Cipru i pokušaj stvaranja turske države na tom otoku sasvim sigurno da neće pomoći približavanju grčkih i turskih stavova te će to i dalje biti veoma delikatno pitanje za čitav NATO, a posebno za američku politiku.

Američke vojne baze u južnoj Evropi

U okviru američke globalne strategije stvaranje vojnih baza u drugim zemljama postala je redovna pojava koja je u Evropi dobila posebne oblike, zahvaljujući postojanju NATO.

U članu 3. Ugovora o Sjevernoatlanskoj zajednici ističe se da će zemlje-članice radi realizacije postavljenih ciljeva »održavati i razvijati svoju individualnu ili kolektivnu sposobnost suprotstavljanja napadu«. Polazeći od toga Sjedinjene Države su na području Mediterana, prema američkim izvorima, uspjele uspostaviti 199 vojnih baza i različitih punktova. Na prvom mjestu je Turska sa 60 raznih američkih baza i instalacija, zatim 52 u Italiji, 27 u Španjolskoj, 24 u Grčkoj, 22 u Portugalu, 4 u Francuskoj i 2 u Maroku.⁵

Ti vojni punktovi različite su namjene i kreću se od logističko-opskrbnih punktova do vojnih baza i obavještajno-izviđačkih i komunikacijskih centara. Ta ogromna mreža u kojoj se odražava američko vojno prisustvo sastavni je dio ukupne američke vojne strukture u Evropi. U slučaju rata sve instalacije i vojne baze bile bi pod komandom NATO pakta, dok ih u mirnodopskim uvjetima koriste ili isključivo vojne snage SAD ili zajedno sa vojnim snagama zemlje na čijem tlu su baze locirane. S tim u vezi postoje i posebni bilateralni aranžmani o karakteru korišćenja instalacija i baza.

Portugal, kao potpisnik NATO pri njegovom osnivanju, stavio je na raspolaganje svoj teritorij Sjedinjenim Državama koje su bile posebno zainteresirane za Azorsko otočje. S obzirom na važnost morskih i zračnih komunikacija Azori su postali veoma važna američka baza. Tri aerodroma, od kojih je najveći na otoku Terceira i pet ratnih luka povezano je sa sistemom portugalskih vojnih snaga, tako da zajedno predstavljaju snažan oslonac NATO. Američke baze na Azorima imaju dvojaku funkciju — logističko-opskrbnu i protivpodmorničku. S Azora je moguće bez teškoća pratiti kretanje sovjetskih podmornica u radijusu od 1.000 milja, a blizina Gibraltara omogućava i budno praćenje svih kretanja u tom osjetljivom prostoru.

⁵ United States Foreign Policy Objectives... op. cit. str. 47. »Whence the Threat to Peace«, Moscow 1982.

Preko Azora idu i glavne komunikacijske linije koje povezuju Šestu flotu u vodama Mediterana sa Atlantskom flotom i Sjedinjenim Državama.

Španjolska. Iako donedavno nije bila članica NATO Španjolska je stavila na raspolaganje određene vojne baze američkim vojnim snagama, što je naknadnim ulaskom te zemlje u NATO posebno potvrđeno. Pomorske snage SAD mogu koristiti španjolsku ratnu luku Rota, zračne snage koriste zračne baze u Torrejonu, Zaragozi i Bardensau. Osim toga, postoji i specijalni naftovod Cadiz-Zaragoza, a uz to SAD imaju i posebnu mogućnost korištenja depoa i reparacijskih dokova u nekim španjolskim brodogradilištima. Za američke pomorske snage najveće značenje ima luka Rota, koja je sve do 1979. godine bila i matična luka za američke podmornice naoružane raketnim projektilima (SLBM). Uz protivpodmorničku ulogu Rota je i važan komunikacijski centar, koji je povezan sa Šestom flotom, a i američkim radarskim stanicama na španjolskom teritoriju. U zračnim bazama, u Zaragozi i Bardensau, uglavnom se održavaju letачke vježbe i gađanja, dok je aerodrom u Torrejonu sjedište 16. taktičke zračne jedinice USAFE u Evropi.

Italija kao potpisnica NATO pri njegovom osnivanju stavila je, također, na raspolaganje američkim vojnim snagama suhozemne, pomorske i zračne baze. U Camp Darbuu, pored Livorna, i u Vicenzi nalaze se stacionirane suhozemne vojne snage SAD. Napulj, Sigonella (Sicilija) i La Maddalena (Sardinija) značajne su pomorske baze, dok američke zračne snage koriste baze Aviano, Roveredo in Piano i San Vito, blizu Brindizia. Osim toga, postoje i komunikacijske i obavještajne stanice, a podaci o količini i vrsti stacioniranog nuklearnog oružja na tlu Italije smatraju se tajnim i, u pravilu se ne objelodanjuju.

Najveću važnost u mreži američkih instalacija i baza u Italiji ima Napulj, gdje se ujedno nalazi i komanda NATO za južnu Evropu i komanda Šeste flote. Osim toga, tu su i brojne lučke olakšice, kao radionice za popravku brodova iz sastava Šeste flote. Zračna baza Aviano blizu Trsta sjedište je američkih zračnih snaga udarne namjene. Najnoviji razvoj odnosa u Evropi i stacioniranje raketa srednjeg dometa na Sardiniji (Comiso), ponovo je skrenulo pažnju na geostrategijsku vrijednost talijanskog prostora. S obzirom na velike mogućnosti djelovanja, prema američkim strategijskim razmišljanjima, smatra se da je ta zemlja od posebne važnosti i da na Mediteranu zauzima istaknuto mjesto.

Grčka kao članica NATO dobila je zadaću da u sadejstvu sa američkim snagama stacioniranim u bazama na svom teritoriju obezbijedi kontrolu Egejskog mora i vezu između američkih vojnih snaga i drugih snaga NATO na Mediteranu.

Zračne baze u Hellenikonu pored Atene i Nea Makri služe i kao veliki komunikacijski centri. Obavještajni centri povezani su i sa zračnom bazom Iraklion na Kreti i obavještajnim centrom blizu Canee. Uz te veće vojne baze postoji i određen broj manjih komunikacijsko-prislušnih centara širom Grčke. Podaci o nuklearnom oružju, rasporedu i vrstama, također se u američkim materijalima ne objelodanjuju i smatraju se tajnim.⁶

Raznolika namjena i brojnost američkih instalacija i baza pokazuju značaj i veličinu američkog prisustva u miru i u slučaju rata. Pokušaji ograničavanja roka ili odstranjivanja vojnih baza, odnosno nuklearnog oružja, stoga ne nailaze na američko odobravanje, i ocjenjuju se u SAD kao poen u korist Sovjetskog Saveza. No, s druge strane, vjeruje se da zbog grčko-turskih zategnutih odnosa kao i nerješenog pitanja Cipra i nova vlada PASOK-a mora voditi računa o prisustvu Amerikanaca koji mogu biti stanoviti posrednik između dvije članice NATO. U SAD se posebno nastoji stvoriti uvjerenje da jedino američko prisustvo jamči jednoj i drugoj strani u sporu mir, i da će SAD imati dovoljno volje i snage da održe tu svoju ulogu.

Turska, kao zemlja koja direktno graniči sa Sovjetskim Savezom, još od svog ulaska u NATO 1952. godine ima u savezu poseban status. Duga granica sa Sovjetskim Savezom i kontrola tjesnaca Bosfora i Dardanela učinili su da je američka vojna strategija bila posebno zainteresirana za široku mrežu punktova u Turskoj. Čak i u fazi napetih tursko-američkih odnosa Turska nikad nije otkazala gostoprimstvo oružanim snagama Sjedinjenih Država, shvatajući vojnu važnost i osjetljivost svog teritorija. Značajne vojne baze u Izmiru, Belbasu i Incirliku dopunjuju se brojnim komunikacijsko-obavještajnim centrima koji imaju različite namjene. S turskog teritorija vrši se praćenje sovjetskih aviona ili brodova, a isto tako i sovjetskih nuklearnih eksplozija i letova interkontinentalnih raketa. Luke u Izmiru, Kargaburunu, Yumurtailiku i Iskenderunu značajne su za američku Šestu flotu.⁷

Osobitu važnost ima zračna baza u Incirliku koje je povezana sa bazama u Italiji i Španjolskoj, a eskadrila aviona koja na njoj

⁶ A. G. Platies and R. J. Rydell, *International Security Regimes, the Case of a Balkan Nuclear Free Zone*, u: »South-Eastern Europe...« op. cit. str. 121.

⁷ *United States Foreign Policy*... op. cit. str. 62—65.

bazira sposobna je da lansira taktičko nuklearno oružje na SSSR u slučaju rata. Podaci o vrstama stacioniranog oružja i brojnosti, također su tajni.

S obzirom na razvoj međunarodne situacije na području Zaljeva, iransko-irački rat, libanonski građanski rat i djelovanje Sirije, Turska je u novim uvjetima postala za Sjedinjene Države još važniji saveznik. Američka politika nezadovoljna Papandreouovom politikom sigurno da sve više računa sa Turskom, koja zbog svog geostrategijskog položaja ima posebnu važnost.

O brojnosti američkog ljudstva stacioniranog na Mediteranu postoje različiti podaci. Ako se kao osnovica uzmu u obzir najnovije procjene Međunarodnog instituta za strategijske studije iz Londona, koje su vjerojatno veoma blizu stvarnog stanja, tada se može ustvrditi broj od oko 32.500 ljudi u sastavu Šeste flote koja plovi Mediteranom. Američke suhozemne snage imaju znatno manje ljudstva i to: u Italiji 3.800, u Grčkoj 440 i u Turskoj 1.100 vojnika. U zračnim snagama SAD na teritoriju zemalja južne Evrope nalazi se u: Španjolskoj 4.000, u Italiji 2.625, u Grčkoj 2.400 i u Turskoj 2.478 ljudi.⁸ S obzirom na to da se radi o bazama koje mogu primiti veći broj ljudi i da se često mjenjaju sastavi pojedinih baza, teško je ustvrditi točan broj. Američki izvori, koji su nešto stariji, daju slijedeće brojke o ukupnom, američkom, vojnom personalu u zemljama južne Evrope: Portugal 1.358, Španjolska 8.764, Italija 11.357, Grčka 3.375 i Turska 4.584.⁹ Ako se tome doda i brojno stanje Šeste flote onda je sigurno da je riječ o dostatnom broju ljudi koji su u stanju obavljati osnovne zadaće zajedno sa armijama država članica NATO i cjelokupnom strukturom zapadnog vojnog saveza.

Južni Mediteran i Bliski istok

U američkim političkim ocjenama značaja velikog područja južnog Mediterana i Bliskog istoka ističe se da su SAD od prvih dana stvaranja svoje države bile zainteresirane za taj dio svijeta. Kulturno-religijske veze kršćansko-judejskog karaktera bile su snažna spona interesa sa tim dijelom svijeta i s odnosima u njemu. Značajno je, svakako, da je već 1786. godine bio potpisan i prvi ugovor o prijateljstvu i trgovini između SAD i Maroka, kojim se posebno precizira zaštita protiv gusarenja.¹⁰ No, te veze su bile marginalnog karak-

⁸ »The Military Balance« 1983—1984, str. 9—10.

⁹ United States Foreign Policy... op. cit.

¹⁰ Ibid, str. 73.

tera i tek većim ulaskom SAD, posebno njihove trgovačke i ratne flote u mediteranske vode, nakon prvog i drugog svjetskog rata, dolazi do posebnog američkog angažiranja u ovom dijelu svijeta. U čitavom tom razdoblju SAD su, od svojih prvih interesa za slobodnom plovidbom, kasnije trgovinskom razmjenom, postupnim investiranjem u to područje, pa zatim političkim i kulturnim djelovanjem, nastojale proširivati svoj utjecaj. U doba kada se raspadalo kolonijalno »carstvo« i dok su se nekadašnje imperijalne sile povlačile iz ovog regiona, Sjedinjene Države su zbog svojih širih strategijskih i ekonomskih interesa smatrale da moraju popunjavati svojim sredstvima i akcijama taj vakuum.

Sigurno da ni u jednoj drugoj regiji svijeta američka politika u tom nastojanju nije ostvarila toliko uspjeha nadomještajući bivše evropske kolonijalne sile i zauzimajući njihova mjesta. Osim toga, nakon stvaranja države Izrael počelo je dolaziti do sve tješnjeg približavanja Americi »te oaze u arapskom moru«, ¹¹ što je učinilo Izrael najčvršćim američkim saveznikom u tom dijelu svijeta, ali isto tako i zemljom koja permanentno treba svestranu američku pomoć i podršku. To je omogućilo da se svaki sukob na Bliskom istoku automatski povezuje sa djelovanjem američke politike iza Izraela, odnosno da se i svaki veći izraelski potez promatra kao nešto što je inspirirano ili dogovoreno u Washingtonu. ¹²

Ekonomski interesi Sjedinjenih Američkih Država u ovom regionu vezani su najprije uz mogućnost normalnog odvijanja trgovine i investiranja američkog kapitala. No, taj oblik ekonomskih veza, koji je klasičan i evidentan u svim sredinama, ima ovdje posebno značenje s obzirom na to da se radi o zemljama koje raspolazu naftom ili preko čijih teritorija prolaze veliki naftovodi. Naftonosna polja u Alžiru i Libiji značajna su za američke saveznike u zapadnoj Evropi i Japan, iako dio nafte kupuju i Sjedinjene Države. U velike naftovode u Turskoj, Siriji, Libanonu, Izraelu i Egiptu dolazi nafta iz udaljenih područja. Iako američki bilans pokazuje pozitivan trend u trgovini sa većinom ovih zemalja, ipak je nafta u pojedinim godinama kada je postojao negativni saldo (npr. s Alžirom i Libijom) bila presudni činilac koji je utjecao i na američku ekonomiku stvarajući u njoj poremećaje. Uostalom, i tzv. petrodolari su, također, jedna od

¹¹ C. H. Dodd and M. Sales, *Israel and the Arab World*, London 1979.

¹² Sovjetske ocjene američkog djelovanja i veza koje postoje između Izraela i američke politike, vidi: E. M. Primakov, *Anatomija bližnjevostočnoga konflikta*, Moskva 1978, str. 159—268.

briga koju je nemoguće promatrati izvan kruga zemalja iz ovog područja, o čemu američka politika nastoji voditi računa.

Politički interesi nastoje se najprije prikazati kao težnja da se američke institucije i američki politički duh prenesu i na zemlje južnog Mediterana i Bliskog istoka. U američkoj literaturi tvrdi se da je inicijativa Woodrowa Wilsona bila moto borbe za slobodu nakon prvog svjetskog rata, a da su nakon drugog svjetskog rata Sjedinjene Države aktivno pomogle državnost Maroka, Libije, Izraela i Jordana. U periodu hladnog rata, a posebno nakon proglašenja Trumanove doktrine, regija je dobila na važnosti, a tako isto i američka nastojanja da se u polariziranom svijetu sve zemlje tog područja zadrže na liniji Zapada i njegovih političkih inicijativa. Tome su bili podređeni svi ostali politički interesi.

Vojnostrategijski interesi su od posebnog značaja. Južni Mediteran i Bliski istok američka politika prvenstveno promatra kao kopnenu, morsku i zračnu široku komunikacijsku prometnicu koja se, osim toga, nalazi u blizini Sovjetskog Saveza. Bez obzira na sve tehničke inovacije, a zahvaljujući permanentnom konfliktu koji na Bliskom istoku traje s pojačanim intenzitetom, taj region dobiva na svojoj važnosti. Budući da se u tom regionu prepliću interesi američkih saveznika, posebno Izraela, razumljivo je da je i američki interes znatno širi i postavljen u krugu američkih tzv. vitalnih interesa.

Važan element strategijskog interesa je nafta. Od postavljanja arapskog embarga 1973. godine to je realnost sa kojom se ozbiljno računa¹³ i koliko god arapsko (ne)jedinstvo prolazilo kroz razne faze i iskušenja prijetnje embargom dopliva nafte značajna je opasnost svakog scenarija vojnog djelovanja. Iako američki planovi uglavnom smatraju da embargo ne bi bio uperen protiv njih, odnosno da su američki utjecaji u većini zemalja izvoznica nafte toliko snažni da im omogućuju prijateljsko rješavanje sporova, činjenica je da bi se embargo mogao upotrijebiti protiv američkih saveznika. A i to bi bilo sasvim dostatno da se ponovo ozbiljno uzdrmaju svjetski ekonomski temelji. Tvrdi se da bi zapadni saveznici mogli na embargo naftom odgovoriti embargom prodaje industrijske opreme, ili čak osvajanjem naftonosnih izvora, no i te opcije sadrže u sebi opasnost ekonomskog i vojnog karaktera.

Prema američkim gledanjima na Bliski istok embargo nafte ne bi pogodio Izrael budući da njegove oružane snage još uvijek imaju

¹³ Vidi J. Campbell, *The United States and Arab Israeli Conflict*, u »World Politics and Arab-Israel Conflict«, ed. by R. O. Freemana, New York 1979, str. 37—53.

prednost pred arapskim armijama, koju će zadržati i slijedećih pet do sedam godina. Tome se dodaje da bi naredni rat između Izraela i arapskih zemalja bio vođen na arapskoj teritoriji i da bi ga Izrael mogao dobiti prije nego što embargo počne djelovati.¹⁴

No, unatoč te veoma optimističke vizije mogućeg izraelskog djelovanja, bar za jedno kratkoročno razdoblje, američka politika je postavila pitanje: što bi trebalo učiniti da se odstrani opasnost embarga? Kao odgovor nudi se prekid bliskoistočnog sukoba, a ako to ne uspije onda stvaranje takvog sporazuma između proizvođača i kupaca nafte koji bi potvrdio da u slučaju novog rata neće biti primjenjen embargo.

Američki politički ciljevi u tom području tokom vremena bitno su se mijenjali. U prvom poslijeratnom razdoblju Sjedinjene Države su pokazale spremnost da pomažu neke zemlje (Maroko, Tunis), s drugim zemljama su imale dobre odnose (Libija do revolucije), a sa nekim zemljama (Egipat) odnosi su oscilirali. Ali, ne treba zaboraviti da su, unatoč toga što su još od Atlantske povelje glasale za likvidiranje kolonijalizma, Sjedinjene Države bile protiv alžirske borbe za nacionalno oslobođenje, što je stvaralo uvjete za kasnije veoma hladne odnose između dviju zemalja.

U najnovijem razdoblju američka politika, koja se činila zadovoljna zadržavanjem *statusa kvô* na Bliskom istoku, bitno se počela mijenjati uporedo s djelovanjem Reganove administracije i njezinim uvjerenjem da postoje uvjeti za promjenu balansa snaga. Željne da nastave Kissingerovu politiku »step by step«, Sjedinjene Države su osjetile da u građanskom ratu u Libanonu postoji šansa da se definitivno likvidira Palestinska oslobodilačka organizacija kao ozbiljna politička snaga, ali i da se pokuša djelovati na Siriju kako bi je distancirala od Sovjetskog Saveza. Ako bi se to, eventualno, ostvarilo tada bi se moglo govoriti o ostvarenju američkog strategijskog cilja: stabilizacija prilika, »izbacivanje« SSSR-a iz tog područja i ostvarenje uvjeta za *Pax Americana*.

Prema gledanjima SAD to bi trebalo ostvariti uz pomoć arapskih zemalja, koje financiraju sirijske vojne zadaće i američkim djelovanjem, koje bi obećalo Siriji vraćanje Golana i jednog dijela libanonskog teritorija. No, za ostvarenje tog velikog plana ima nekoliko aktera u igri i pitanje je koliko SAD imaju snage da natjeraju sve njih da aktivno djeluju u skladu sa takvom politikom prema Siriji. Istina, na drugoj strani Sirija ima samo sovjetske savjetnike i oružje,

¹⁴ *United States Foreign Policy* ... op. cit. str. 77—78.

ali u napetoj situaciji na bliskoistočnom području to ima, također, svoju težinu.

Stoga je vjerojatnije da će i Reganova administracija ostati i dalje u poziciji da »iščekuje definitivno rješenje« na Bliskom istoku, odnosno »izbacivanje« Sovjeta iz Sirije, nego što će joj stvarno poći za rukom da to i ostvari.

Država Izrael se u američkim interesima pojavljuje i kao akter i kao faktor, ali i kao značajan element strategijskog odnosa na Bliskom istoku. Shvaćajući geostrategijsku vrijednost Izraela i udovoljavajući sentimentima velikog broja američkih Židova, američka politika, iako nema čvrstih obaveza prema Izraelu i njegovoj obrani djeluje godinama kao njegov politički, ekonomski i vojni zaštitnik. U svim ratovima koji su vođeni, Sjedinjene Države su bile na strani Izraela. U kritičnim danima rata 1973. godine američkom pomoći Izrael je spašen od većih gubitaka, a godišnja izdvajanja za Izrael redovna su stavka svih američkih budžeta.

U američkoj strategijskoj analizi tvrdi se da su američke obaveze prema Izraelu sastavni dio nastojanja da »dva demokratska društva s tehnološki razvijenim ekonomijama i mnogim kulturnim, religijskim i intelektualnim tradicijama« uspješno surađuju, ali da je to i dio brige za razvoj društva koje je postalo domovina za »mnoge koji su bili širom svijeta proganjani«.¹⁵

No, unatoč svega toga američka politika uvijek je bila veoma oprezna prema tome da se u Izraelu postave vlastite vojne snage ili vojne baze. To se obrazlaže na slijedeći način: prvo, smatra se da bi američko prisustvo jasno pokazalo uolikoj mjeri SAD stoje iza Izraela, a to bi nedvojbeno upućivalo na zaključak da Sjedinjene Države nemaju namjeru da u sukobu budu postavljene tako da traže za sve strane prihvatljivo rješenje; drugo, u slučaju rata, američke vojne baze na izraelskom teritoriju mogle bi postati direktan cilj napada, čime bi i Sjedinjene Države bile lako uvučene u rat u tom dijelu svijeta; treće, zemlje koje su se oslobodile od kolonijalnog jarma mogle bi u američkoj vojnoj prisutnosti vidjeti prijetnju svom nacionalnom razvoju, a isto tako američke vojne baze u Izraelu mogle bi otvoriti mogućnost za uspostavljanje sovjetskih baza u nekoj drugoj arapskoj zemlji; i na kraju, ističe se da bi u doba sve veće ekonomske važnosti arapskih zemalja bilo nepotrebno stvoriti nove izazove koji bi mogli utjecati na SSSR da postavi vojne baze spram Sjedinjenih Država.

¹⁵ Ibid.

Međutim, ta strategijska eksplikacija koja je uzela u obzir sve prednosti, ali i negativne aspekte postavljanja američkih vojnih baza u Izraelu nastala je u doba predsjednika Cartera kada najekspoziraniji krugovi tzv. židovskog lobbya u SAD nisu bili zadovoljni američkom politikom prema Izraelu, a niti su to sa oduševljenjem dočekali izraelski državnici.

Već prilikom prvih najava vanjskopoličkih poteza postalo je izvjesno da će Reganova administracija nastojati jače profilirati veze sa Izraelom i da će na tom području sprovesti agresivniju politiku. Uostalom, značajan strateški pomak u tom dijelu svijeta i najvažniji cilj — izbacivanje Sovjetskog Saveza iz tog regiona, nemoguće je ostvariti bez zajedničkog djelovanja s Izraelom. U tom pogledu Reganova administracija nije ostavila prostora za nedoumice dajući u svakoj prilici podršku Izraelu i njegovim akcijama, bez obzira da li se radilo o vojnim, političkim, diplomatskim ili ekonomskim inicijativama. Iskrcavanje Amerikanaca u Libanonu i velika »igra« koja je započela na ruševinama nekada prosperitetne države dobila je ubrzo i daljnju konkretizaciju u stvaranju novog strateškog sporazuma između SAD i Izraela kojim se nastoji u prvi plan staviti njihovo dugoročno zajedničko djelovanje u ostvarenju glavnog američkog cilja.¹⁶ Taj glavni strateški američki cilj istodobno je i strateški izraelski cilj, jer je jasno da arapske zemlje, bilo zajedno ili svaka za sebe, bez sovjetske pomoći ne mogu predstavljati nikakvu ozbiljniju zapreku izraelskoj politici.

Upravo američko-izraelskim strateškim sporazumom stvorena je mogućnost da se bez ikakvih dilema može potvrditi kako je američka politika do kraja stala na stranu Izraela i da u Reganovoj vanjskoj politici odlučnog djelovanja Bliski istok ima značajnu funkciju u konfrontiranju sa drugom supersilom. Zbog složenosti situacije i sirijskih taktiziranja, vjerojatno se očekuje da bi u tom odlučnom priklanjanju Amerike Izraelu trebalo tražiti i mogućnosti za definitivno rješavanje bliskoistočne krize, naravno, u duhu *Pax Americana*.

Američka politika mogla je uvijek računati na Izrael i to ju je u velikoj mjeri lišavalo potrebe da stvara posebne vojne baze u tom području. Osim toga, moćna Šesta flota u vodama Mediterana, brza i pokretna, uz postojeće vojne baze u zemljama članicama NATO dovoljno je sredstvo djelovanja.

¹⁶ Uz zajedničko djelovanje u prikupljanju podataka, sada se u najnovijem američko-izraelskom sporazumu iz 1983, a posebno njegovim tajnim odredbama, govori i o korišćenju osam vojnih baza na teritoriju Izraela i o ostalim oblicima zajedničkog »strateškog djelovanja«.

Uz stanovito korištenje komunikacijskih punktova u Maroku i na Cipru američke vojne snage nisu bile prisutne u južnom Mediteranu. Uključivanjem Egipta u politiku Camp Davidskog sporazumijevanja otvorile su se mogućnosti i za vojne oblike suradnje sa Sjedinjenim Državama. Najave otvaranja američkih vojnih baza bile su demantirane ali ubrzo nakon toga održani su zajednički vojni manevri na egipatskom teritoriju. Međutim, čini se da Egipat u ovoj situaciji ne bi htio otvorenim pristankom za stacioniranje američkih vojnih snaga na svoj teritorij otvoriti pitanje svoje politike u odnosu na arapske susjede.¹⁷

Stoga je sasvim sigurno da vojni oblici suradnje koji postoje sa Egiptom, novi strateški sporazum s Izraelom i korištenje komunikacijskih punktova na teritoriju tih zemalja predstavljaju respektivne oblike američkog prisustva. Kompliciranje situacije u Libanonu moglo bi utjecati na američku vladu da poveća svoj kontingent oružanih snaga koji bi mogao dobiti i funkciju trajnijeg zadržavanja američkog vojnog prisustva u tom području. Iako američki analitičari, pa i brojni istaknuti političari, tvrde da im nije jasna Reganova politika na Bliskom istoku,¹⁸ čini se, da Regan želi vojnim prisustvom utjecati na ponašanje glavnih aktera na Bliskom istoku. No, i tu kao i uvijek do sada postoji mogućnost da jačanje jedne strane dovede neizostavno do jačanja druge strane i da umjesto »izbacivanja«¹⁹ Sovjeta pod pritiskom povećanog američkog prisustva ojačaju i sovjetske pozicije na drugoj strani. To bi i ovog puta udaljilo željeni *Pax Americana* na Mediteranu i ostavilo slobodan prostor za nove zaplete na Bliskom istoku.

Na kraju može se ustvrditi da je posljednjih godina američka politika unatoč svim oscilacijama pokazala:

— da je trajno zainteresirana za područje Mediterana i Bliskog istoka i da je to jedno od veoma važnih područja s kojeg Sjedinjene Američke Države ne namjeravaju odstupiti, već naprotiv, smatraju da postoje mogućnosti za jačanje njihovih pozicija. Gubitak Irana, sovjetski ulazak u Afganistan, nove podjele u arapskom svijetu, ame-

¹⁷ U sovjetskim vojnim procjenama tvrdi se da u Egiptu američke vojne snage koriste pet zračnih baza, »Whence the Threat«... op. ut. str. 30—31.

¹⁸ Ima mišljenja da se ovakvom nepromišljenom akcijom američka politika uvlači nepotrebno u sukob koji bi mogao dovesti do situacije slične u Vijetnamu, čega se američko javno mnjenje stalno pribojava. Na drugoj strani su tvrdnje kritičara Reganove politike koji ističu da američko angažiranje ne ostavlja prostor za brže rješavanje krize i da, istodobno, otvara mogućnost sirijskog postavljenja u prvi plan i još većeg njenog oslanjanja na Sovjetski Savez.

rički pokušaj uspostavljanja odnosa sa Sirijom, i građanski rat u Libanonu, te nastojanja da se eliminiira sa političke scene Arafat i Palestinska oslobodilačka organizacija značajno su utjecali na jačanje interesa za to područje, ali i za veće vojno angažiranje koje je kulminiralo iskrcavanjem vojnih snaga SAD u Libanonu;

— rješenost i spremnost da maksimalno angažira sve svoje diplomatsko-političke, ekonomske pa i vojne potencijale kako bi ostvarila svoje davno postavljene ciljeve. Vojna sila ima tu posebnu ulogu.¹⁹ Mogućnost konkretnog vojnog djelovanja: baze u zemljama članicama NATO i Šesta flota, uz američke snage na Bliskom istoku, nisu više samo sredstvo demonstriranja sile već i konkretan oblik mogućeg aktiviranja;

— ciljevi američke politike nisu se bitno promijenili. Ekonomsko penetriranje i očuvanje dopliva nafte, održavanje vitalnih komunikacija i tzv. stabilnost u Mediteranu i na Bliskom istoku, promatraju se u funkciji nastojanja da se suzbije aktivnost druge supersile. Tek kada bi se Sovjetski Savez povukao iz Sirije, smanjio svoje prisustvo u Libiji i pogoršao odnose sa Alžiirom, američka politika bi mogla odahnuti jer bi sovjetska eskadra ostala bez svojih uporišta i sidrišta. No, povijest dosadašnjeg djelovanja supersila u ovom regionu jasno pokazuje da je jednostrano ostvarivanje ciljeva nemoguće i da se uvijek gubitak na jednoj nadoknađuje dobitkom na drugoj strani. Pojačani američki naponi da se približe Siriji i da definitivno »izbace« Sovjetski Savez iz toga dijela svijeta ozbiljno bi ugrozili sovjetske pozicije, jer sada nema izgleda da bi sovjetsko prisustvo moglo biti realizirano u nekoj drugoj zemlji na Bliskom istoku. No, i Sirija je sigurno oprezna u tom vrednovanju američkih ponuda i nije spremna da odjednom prijeđe na drugu stranu, čak ako su obećanja veoma primamljiva. Zbog toga nije realno očekivati da će, u sadašnjoj situaciji, glavni američki cilj biti tako lako i brzo postignut;

— Bliski istok je u američkoj globalnoj politici znatno dobio na svojoj važnosti. Svaki pomak u globalnim relacijama veoma brzo se reflektira na Bliskom istoku, jer zbog osjetljivosti promjene situacije u tom području i uključenosti supersila, poremećaji na njemu veoma

¹⁹ Odnos vojnih snaga na Mediteranu treba, svakako, promatrati u širem kontekstu razvoja pomorske sile Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Iako se posljednjih godina govori o znatnom jačanju sovjetske ukupne ratne flote i navodnom slabljenju američke mornarice, objektivni promatrači upozoravaju da se u tim procjenama uzimaju različite vrste brodova i da su po ukupnoj snazi i tonaži svojih brodova SAD još uvijek znatno snažnije. Britanski autor J. Cable to karakterizira kao stanje u kojem su SAD još uvijek »pomorska prima donna«, ali ipak ne i »prima donna apssoluta«. (J. Cable, *Gunboat Diplomacy 1919—1979*, London 1981, str. 260).

brzo opterećuju ukupne odnose Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. U sadašnjoj fazi poremećaja bilateralnih odnosa i bitno suženih putova detanta nemoguće je razmišljati o takvom razvoju situacije na Bliskom istoku koji bi mogao imati predznake mirnijeg i stabilnijeg kretanja. Sve dok se ne uspostave novi odnosi između glavnih aktera bliskoistočnog djelovanja, razvoj će teći manje-više onim tokovima u kojima će svaka strana, u nemogućnosti da ostvari svoj krajnji cilj, taktizirati manjim potezima u očekivanju realiziranja tog krajnjeg cilja.

*

Razmatrajući američku politiku na Mediteranu neophodno je ukratko se osvrnuti na američku politiku prema Jugoslaviji kao mediteranskoj zemlji. Američka službena politika već godinama ističe svakom prilikom želju za razvijanjem odnosa sa Jugoslavijom promatrajući Jugoslaviju kao evropsku, mediteransku i balkansku zemlju, ali istodobno i kao zemlju sa socijalističkim društveno-političkim uređenjem, koja je aktivni član pokreta nesvrstanih. Brojni američki predsjednici i drugi kreatori američke vanjske politike u poslijeratnom periodu tvrdili su da je američka politika zainteresirana za održavanje teritorijalnog integriteta, jedinstva i samostalnosti suverene Jugoslavije, što ima svoju političku i vojnu dimenziju.

Geostrategijski položaj Jugoslavije, njena vanjskopolićka orijentacija i društveno-politički razvoj značajni su činioci koji moraju imati svoje mjesto u američkom političkom i vojnom planiranju. Socijalistička, samoupravna i nesvrstana Jugoslavija s razvijenom koncepcijom općenarodne obrane najbolji je štit stranim prodorima i nastojanjima koji bi preko nje vodili destabilizaciji odnosa na Mediteranu. Zemlja koja je spremna braniti svoju slobodu, teritorijalni integritet i samostalni put društvenog razvoja važan je činilac stabilnosti na Mediteranu i Balkanu i to prema sadašnjoj konstelaciji snaga vjerojatno odgovara američkim strategijskim ciljevima.

Drugo je, međutim, pitanje u kojoj bi mjeri američka politika bila spremna da podrži planove o pretvaranju Mediterana u zonu mira i sigurnosti i koliko bi bila voljna da, zajedno s drugom super-silom, sudjeluje u procesu razoružanja, za što se godinama aktivno zalažu upravo mediteranske nesvrstane zemlje, a posebno naša zemlja.